

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2021/4

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

6 **SHODMONOV MIRZOHI MUXTOR O'G'LI**
Siyosiy partiyaning huquqiy mohiyati va uning
nazariy-huquqiy tahlili

13 **BOYMURODOV BOTIR PANJI O'G'LI**
Norma ijodkorligi jarayonida fuqarolar
ishtirokining nazariy asoslari tahlili

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

22 **PO'LATOV MIRZOHI QO'ZIMURODOVICH**
Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish –
Konstitutsiya himoyasida

31 **USMANOV OTABEK ODILBEK UGLI**
Organizational and legal aspects of transition
to digital technologies and forms of electronic
public control Uzbekistan

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

39 **ISAQULOV SHUHRAT NORQOVULOVIH**
ACHILOVA LILIYA ILHOMOVNA
Turizm va migratsiya: joriy holat va istiqbol

47 **IMOMOV NURILLO FAYZULLAYEVICH**
O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi bo'yicha
yuridik shaxs muassisi javobgarligining nazariy
va amaliy muammolari

57 **ЭГАМБЕРДИЕВ ЭДУАРД ХАЖИБАЕВИЧ**
Некоторые проблемы определения
гражданско-правового статуса виртуального
мира и его объектов

66 **IBROHIMOV AZIMJON ABDUMO'MIN O'G'LI**
Korporatsiyani boshqarishda fidusiar
majburiyatlar va ularni O'zbekistonda qo'llash
imkoniyatlari

74 **JURAYEVA ASAL BAKHTIEVNA**
CHAOEN WANG
Whose choice of law in arbitration: approaches
of cis on applicable law

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL
HUQUQI. XO‘JALIK PROTSESSUAL
HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA
MEDIATSIYA

- 84 **PIRMATOV OTABEK SHAVKATOVICH**
Onlayn sud majlisleri fuqarolik sud majlislarini
virtuallashtirishning yangi bosqichi

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

- 91 **UZAKOVA GO‘ZAL SHARIPOVNA**
Shaharsozlik sohasida ekologik talablarga rioya
etishning huquqiy masalalari

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI.
PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI
MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 100 **BAKAYEV SHAXRIYOR BAXTIYOROVICH**
Ma‘muriy sud ish yurituvchi tushunchasi va
mazmunining ilmiy-nazariy tahlili

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 107 **SAGDULLAYEV FATHULLA
SHUKURULLAYEVICH**
Hokimiyat yoki mansab vakolati doirasidan
chetga chiqishning obyekti yuzasidan ayrim
mulohazalar
- 114 **NAJIMOV MIRATDIYIN
SHAMSHETDINOVICH**
O‘n olti yoshga to‘lmagan shaxsga nisbatan
uyatsiz-buzuq harakatlar qilish jinoyati
tushunchasi va ahamiyati
- 119 **DJALILOV FURKAT ZAKIROVICH**
Davlat xizmatchisining mulkiy manfaatdorligi
bilan bog‘liq jinoyatlarning obyekti yuzasidan
ayrim mulohazalar
- 126 **XAMITOV BAUYIRZHAN NUURABAYULY**
Противодействие рейдерству: мировой опыт

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 134 **ABDULLAYEV RUSTAM QAHRAMONOVICH**
Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti samaradorligi hamda natijaviyligi tushunchalari haqida ayrim fikrlar
- 140 **ИЛЬДЕБАЕВ РИЗАБЕК ЕРМАГАМБЕТ**
К проблеме последующего этапа расследования преступлений, связанных с подделкой документов в сфере образовательной деятельности
- 150 **САХАТОВА САМАЛ ЕРБОЛАТОВНА**
Буллинг среди несовершеннолетних как один из факторов формирования личности преступника
- 156 **AMANBAYEVA ALTINAY GALIMJANOVNA**
Voyaga yetmaganlarning jinsiy daxlsizligiga qarshi jinoyatlarni tergov qilish kriminalistik usullarining zamonaviy yo'nalishlari shakllanishi va rivojlanishi tahlili

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 163 **MUSAEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH**
International legal mechanism for monitoring compliance with agreements on cooperation between states in the fight against illicit trafficking in narcotic drugs
- 173 **EGAMBERDIYEV DILSHOD ALISHEROVICH**
Nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalari tuzishning xalqaro-huquqiy asoslari

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 181 **QO'CHQOROV ZAFARJON QAYUMJON O'G'LI**
Oliy ta'lim sohasida korrupsiyaviy huquqbuzarlik shakllari, tasnifi va o'ziga xos xususiyatlari

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA
NAZARIYASI VA METODIKASI
(SOHALAR BO'YICHA)

- 190 **GULYAMOVA GULNORA YAKUBOVNA**
Til – huquqning yashash sharti

UDC: 343.9(042)(575.1)
ORCID: 0000-0001-8742-4815

HODISA JOYINI KO'ZDAN KECHIRISHNING KRIMINALISTIK TA'MINOTI SAMARADORLIGI HAMDA NATIJAVIYLIGI TUSHUNCHALARI HAQIDA AYRIM FIKRLAR

Abdullayev Rustam Qahramonovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
"Kriminalistika va sud ekspertizasi" kafedrası o'qituvchisi,
e-mail: r.abdullayev@tsul.uz

Annotatsiya. Maqolada hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti tizimining asosiy elementlaridan biri hisoblangan amaliy faoliyatning tarkibiy qismlari – tashkiliy va texnologik tarkibiy qismlarning mohiyati, hodisa joyini ko'zdan kechirishda aniqlangan izlar va ko'rilayotgan hodisa uchun ahamiyatga ega bo'lgan boshqa moddiy obyektlarning to'liqligi, o'z vaqtidaligi, ishonchliligi nuqtayi nazaridan baholash va nazorat qilish masalalari o'rganilgan. Kriminalist olimlarning mavzuga oid ilmiy qarashlari tahlillari natijalariga asoslanib, hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti samaradorligi, natijaviyligi va ularning jinoyatlarni tezkor fosh qilishda foydalanish darajasi kabi tushunchalarning ta'riflari hamda hodisa joyini ko'zdan kechirishning texnik-kriminalistik ta'minoti samaradorligini baholash prinsiplari ilmiy asoslangan holda taklif qilingan.

Kalit so'zlar: hodisa joyini ko'zdan kechirish, kriminalistik ta'minot, texnik-kriminalistik ta'minot maqsadlari, texnik-kriminalistik vositalar, taktik-kriminalistik vositalar, texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik texnologiyalar, kriminalistik ta'minot subyektlari, hodisa joyini ko'zdan kechirishning samaradorligi, samaradorlik darajasi, hodisa joyini ko'zdan kechirishning natijaviyligi, samaradorlikni baholash prinsiplari, kriminalistik ta'minot samaradorligini baholash mezonlari.

НЕКОТОРЫЕ МНЕНИЯ ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ И РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ

Абдуллаев Рустам Кахраманович,
преподаватель кафедры
«Криминалистика и судебная экспертиза»
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. В статье изучается сущность организационной и технологической составляющих, которые считаются одним из основных элементов практической деятельности системы криминалистического обеспечения осмотра места происшествия, вопросы оценки и контроля с точки зрения полноты, своевременности, надежности обнаруженных и изъятых во время осмотра места происшествия следов, обстоятельств и других материальных объектов, имеющих значение для рассматриваемого дела. Основываясь на результатах анализа научных взглядов ученых-криминалистов по теме исследования, предложены научно обоснованные определения таких понятий, как эффективность криминалистического обеспечения осмотра места происшествия, результативность и степень их использования в раскрытии преступлений, а также принципов оценки эффективности и результативности технико-криминалистического обеспечения осмотра места преступления.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, криминалистическое обеспечение, цель технико-криминалистического обеспечения, технико-криминалистические средства, тактико-криминалистические средства, технико-криминалистические и тактико-криминалистические технологии, субъекты криминалистического обеспечения, эффективность осмотра места происшествия, степень

эффективности, результативность осмотра места происшествия, принципы оценки эффективности, критерии оценки эффективности криминалистического обеспечения.

SOME OPINION ON THE EFFECTIVENESS AND EFFICIENCY OF FORENSIC SUPPORT FOR THE INSPECTION OF THE SCENE

Abdullayev Rustam Qakhramanovich,

Tashkent State University of Law

Teacher of the department of Criminalistics and Forensic Investigation

Abstract. *The article examines the essence of organizational and technological components, which are considered one of the main elements of the practical activity of the system of forensic support for the inspection of accident sites, issues of assessment and control in terms of completeness, timeliness, reliability of other material objects relevant to the case in question. Based on the results of the analysis of the scientific views of criminologists on the subject of the study, scientifically based definitions of concepts such as efficiency, effectiveness and the degree of their use in solving crimes, the degree of their use in solving crimes, as well as the effectiveness of crime scene inspection are proposed.*

Keywords: *inspection of the scene of the incident, forensic support, the purpose of technical and forensic support, technical and forensic means, tactical and forensic means, technical and forensic and tactical technologies, subjects of forensic support, the effectiveness of the inspection of the scene, the degree of effectiveness, the effectiveness of the inspection of the scene, the principles of efficiency assessment, criteria for evaluating the effectiveness of forensic support.*

Kirish

Jinoyatning ochilishi va uning samarali tergov qilinishida hodisa joyini ko'zdan kechirish markaziy o'rinda turadi va muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, hodisa joyini ko'zdan kechirish tekshirilayotgan jinoyatga sababiy aloqador bo'lgan izlar va obyektlar aniqlangan joylarda joylashgan obyektlarni bevosita idrok etish va o'rganishdan iborat bo'lgan, jinoyat ishi uchun ahamiyatli sharoitlarning mavjudligi va ularning mohiyatini aniqlash maqsadida kerakli izlarni aniqlash, qayd etish va tadqiq qilishga qaratilgan, kechiktirib bo'lmas tergov harakatidir.

Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti – bu maxsus bilimlar subyektlari tomonidan kriminalistik ma'lumotlar olish, to'plash, baholash, qayta ishlash hamda kelgusida jinoyatlarni tergov qilish jarayonida foydalanish maqsadida, hodisa joyini ko'zdan kechirishda zamonaviy texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalar hamda texnologiyalarni qo'llashga asoslangan, o'zaro bog'liq nazariy bilimlar va amaliy tarkibiy qismlarning (tashkiliy, texnologik va baholash-nazorat ta'minotini amaliy qo'llash ko'nikma va malakalari) dinamik tashkiliy-funksional tizimidir [1, 128-b.].

Ko'rib chiqilayotgan tizimning maqsadlariga jinoyatni aniqlash va tergov qilishga qaratilgan

umumiy (yakuniy) maqsad hamda tizim faoliyatining tashkiliy, texnologik va baholash-nazorat qilish qismlarining maqsadlari bilan bog'liq bo'lgan xususiy (oraliq) maqsadlar kiradi.

Material va metodlar

Kriminalist olimlarning mavzuga oid ilmiy qarashlari tahlillari natijalariga asoslanib, hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti samaradorligi, natijaviyligi va ulardan jinoyatlarni tezkor fosh qilishda foydalanish darajasi kabi tushunchalarning ta'riflari hamda hodisa joyini ko'zdan kechirishning texnik-kriminalistik ta'minoti samaradorligini baholash prinsiplari ilmiy asoslangan holda taklif qilingan.

Kriminalistik bilimlarning (ilmiy, ilmiy-amaliy va o'quv kriminalistik adabiyotlar) moddiylashgan yig'indisi texnik-kriminalistik vositalarning tizimi va majmualari bilan birgalikda, ilmiy bilimlarning moddiylashgan bankini tashkil etadi hamda kriminalistika fani bu bilimlarni jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha turli sohalarda qo'llashlari uchun huquqni muhofaza qilish organlariga taqdim qiladi. Aynan shuning uchun hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti tizimining ikkinchi elementi bu *amaliy faoliyatdir*.

Tadqiqot natijalari

U quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1) *tashkiliy-tarkibiy (maxsus tashkiliy-kriminalistik ta'minot) qism (komponent)* – tergovchining (surishtiruvchi) hodisa joyini ko'zdan kechirish uchun mutaxassisni jalb qilishi. Bu tergov harakatini o'tkazishda foydalanish uchun zarur bo'lgan aniq texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalar va texnologiyalar to'plamini tanlash hamda ularni hodisa joyiga tezkor joylash-tirish hamda qo'llash bo'yicha tashkiliy faoliyat. Kriminalistik bilimlardan, shuningdek, jinoyatlar-ni ochish va tergov qilishda ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni aniqlash, to'plash va ulardan foydalanish bo'yicha kriminalistik ta'lim jarayonida olingan bilim va ko'nikmalardan foydalanishda texnik vositalar majmualarini qo'llashning tashkiliy jihatlari muhim ahamiyat kasb etadi;

2) *texnologik tarkibiy qism (texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik ta'minot bo'yicha ko'nikma va malakalar)* – bu maxsus bilimlar, texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalar va texnologiyalarni jinoyat izlarini aniqlash, qayd etish va olish maqsadida, hodisa joyini ko'zdan kechirishda ularni qo'llash bo'yicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan subyektlar tomonidan amalda qo'llashdan iborat.

Fikrimizcha, hodisa joyini ko'zdan kechirish samaradorligini tartibga solishning samarali vositasi sifatini nazorat qilish mexanizmining asosiy tarkibiy qismlaridan biri “texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalar hamda texnologiyalardan foydalanish natijalari va samaradorligi to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash, tizimlashtirish, tahlil qilish va saqlash”dan iborat [1, 132-b.].

Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti tizimi amaliy blokining (metodik ta'minotning tarkibiy qismi) baholash-nazorat qilish tarkibiy qismi maqsadlariga bu tergov harakatini o'tkazishda texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalaridan foydalanish samaradorligini – hodisa joyini ko'zdan kechirishda aniqlangan jinoyat izlari va ko'rilayotgan hodisa uchun ahamiyatga ega bo'lgan boshqa moddiy obyektlarning to'liqligi, o'z vaqtidaligi, ishonchliligi nuqtayi nazaridan baholash va nazorat qilish kiradi.

Ushbu maqsadlarga quyidagi faoliyat bo'yicha ikki komponentli vazifalarni hal qilish orqali erishiladi:

birinchidan, texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalardan foydalanish natijaviyligi va aniq bir hodisa joyini ko'zdan kechi-

rishning kriminalistik ta'minoti samaradorligini baholash bo'yicha;

ikkinchidan, hodisa joyini ko'zdan kechirishda olingan jinoyat izlari va boshqa obyektlarni aniqlash, qayd etish, olish va tadqiqotlarning o'z vaqtidaligi, ishonchliligi va to'liqligini tahlil hamda nazorat qilish bo'yicha.

Hodisa joyini ko'zdan kechirish vaqtida texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalardan sifatli foydalanish amaldagi jinoyat-protsessual qonun hujjatlarida nazarda tutilgan vazifalarni hal etishga imkon beradi: ayblanuvchining ayblovchi va oqlovchi dalillarni to'plash, ishni to'g'ri hal qilish uchun muhim bo'lgan holatlarni aniqlash, jinoyat ishida ishtirok etayotgan shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, tegishli tasmollarni ilgari surish, ularni tekshirish hamda amalga oshirish yo'llarini tanlash, kerak bo'lganda esa yuz bergan hodisaning tabaiti haqida fikr yuritish.

O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksida “Surishtiruvchi, tergovchi, prokuror va sud ishdagi barcha holatlarni sinchkovlik bilan, to'la, har tomonlama va xolisona ko'rib chiqishga asoslangan holda, qonun va huquqiy ongga amal qilib, o'zlarining ichki ishonchlari bo'yicha dalillarga baho beradilar. Har bir dalil ishga aloqadorligi, maqbulligi va ishonchliligi nuqtayi nazaridan baholanishi lozim” [2], deb belgilangan. Dalillar jinoyat ishi uchun ahamiyatli bo'lgan mavjud holatlar haqidagi xulosalarni tasdiqlovchi, rad etuvchi yoki shubha ostiga oluvchi faktlar yoki narsalar to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirgan taqdirdagina ishga aloqador deb e'tirof etiladi.

Dalillar belgilangan tartibda to'plangan va O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 88-, 90-, 92-94-moddalarida nazarda tutilgan shartlarga muvofiq bo'lsagina maqbul deb e'tirof etiladi [2]. Tekshiruv natijasida haqiqatga muvofiq ekanligi aniqlangan dalillar ishonchli deb baholanadi. Isbotlanishi kerak bo'lgan barcha va har bir holatning haqiqiylikini so'zsiz tasdiqlovchi ishga oid barcha ishonchli dalillar to'plangan bo'lsa, ularning jami ishni hal qilish uchun yetarli deb hisoblanadi.

Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti subyektlarining bu tergov harakatini o'tkazishda texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalardan foydalanish bo'yicha faoliyatini baholash tartibga solinmagan.

Bu kabi baholashning mezonlari yo'q. Ushbu faoliyatni baholamasdan turib, hodisa joyini ko'zdan kechirish paytida qo'llaniladigan texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalar va texnologiyalar tizimlari hodisa joyini ko'zdan kechirishda qanchalik oqilona ekanligi, ularni qo'llash natijaviyligi va ko'rib chiqilayotgan faoliyat maqsadlariga erishish samaradorligi qay darajada ekanligi bo'yicha fikr yuritish mumkin emas.

Yuqorida ta'kidlanganlar ushbu faoliyat samaradorligini xolisona va o'z vaqtida baholash imkonini beruvchi ilmiy qoidalarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Ba'zi kriminalist olimlar (G.I. Gramovich, N.I. Porubov, A.N. Porubov) "samaradorlik" tushunchasini maqsad g'oyasi bilan bog'laydilar va "oldindan rejalashtirilgan quyidagi maqsadga erishilgan: ashyoviy dalillar aniqlangan, ya'ni umumiy va xususiy tasmollarni ilgari surish uchun dastlabki ma'lumotlar topilgan, jinoyatchilar, o'g'irlangan narsalar va jabrlanuvchilarni qidirish, guvohlarni aniqlash uchun kerakli ma'lumotlar olingan hodisa joyini ko'zdan kechirishni samarali deya tan olish kerak, deb hisoblashadi" [3, 187-b.]. U.M. Nosirov "*... tergovchi, ekspert-kriminalist, sud-tibbiy eksperti, kinolog, tezkor xodim, profilaktika inspektorining barcha bilim va kuchlarini safarbar etishi hodisa joyini ko'zdan kechirish tergov harakatining samarali o'tkazilishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi*" [4], *deb yozadi. O.D. Kasatonov* "Ko'zdan kechirishning samaradorligi uni o'tkazayotgan shaxs qo'llaydigan vosita va usullarga bog'liq. Bu jarayonda oddiy (bunda yagona vosita ko'rish organidir) va malakali (bu holatda maxsus ishlab chiqilgan vosita va metodlardan foydalaniladi) ko'zdan kechirish amalga oshiriladi" [5, 29-b.], deb fikr bildirsan, T.B. Mamatqulov, SH.T. Djumanov, U.T. Turgunovlar "Hodisa joyini ko'zdan kechirishning natijali bo'lishi unga puxta tayyorgarlik ko'rishdir" [6, 69-b.], deb yozadi. A.B. Solovyov esa "tergov harakatlarining samaradorligi deganda, tergovchining o'z xatti-harakatlari uchun maqbul tashkil etilgan faoliyati tushuniladi va bu faoliyat tergov harakatlarining maqsadlari va umuman, ularning tizimiga erishishga olib keladi" [7, 8-b.], deb hisoblaydi.

Boshqa mualliflar samaradorlikni amalga oshiriladigan sa'y-harakatlar natijalari bilan bog'laydi. Masalan, L.YE. Chistova samaradorlik

deganda, jinoiy ish yuritishning vazifalariga mos keladigan xolisona va to'g'ri natijalar olishning ishonchligini tushunadi [8, 25-b.].

V.Y. Karlovning fikricha, jinoyatlarni tergov qilishda texnik-kriminalistik vositalar va metodlardan foydalanish jihatidan samaradorlik talab qilingan natijani qonun talablariga qat'iy muvofiq ta'minlash nazarda tutiladi [9, 75-b.]. Shubhasiz, "samaradorlik" tushunchasiga ikkinchi yondashuv uni "natijaviylik" tushunchasi bilan solishtirish lozimligini keltirib chiqaradi. Bu esa unchalik to'g'ri emas, chunki G.I. Gramovichning fikricha, o'rganilayotgan faoliyatning natijaviyligi (natijadorligi) samaradorlik darajasini belgilaydigan eng muhim elementdir [10, 62-63-b.].

Shu sababli I.I. Yudnikovning "hodisa joyini ko'zdan kechirishning natijaviyligi – bu tergov harakatini o'tkazishda izlar va boshqa ashyoviy dalillar olinishi zarurligini bildiradi" [12, 253-b.], degan fikrlarini ma'qullash mumkin.

N.YE. Surigina jinoyatlarni tergov qilishning texnik-kriminalistik ta'minoti samaradorligini tizim faoliyatining samaradorligi sifatida tushunadi [13, 51-b.]. Shu kabi nuqtayi nazar V.A. Volinskiy tomonidan ham bildirilgan. Unga ko'ra, natijaviylik tizim faoliyatining tashqi (atrof-muhitdagi) namoyon bo'lishi (ko'rinishi), samaradorlik esa bu tizim va uning alohida elementlarining o'ziga yuklatilgan vazifalarni hal etishga nisbatan tayyorligi (moslashganligi) darajasidir. Shu bilan birga, "tizimning doimiy o'zgarishsiz sharti bilan uning samaradorligi o'zgarishsiz qolishi, biroq uning faoliyati natijaviyligi turlicha bo'lishi mumkin" [14, 66-b.].

A.N. Moskalenkoning "Jinoyatlarni "issiq izlar" bo'yicha tergov qilishning texnik-kriminalistik ta'minoti samaradorligi deganda, "kriminalistik texnika vositalari va metodlarini qo'llab, jinoyatchini qisqa muddatlarda qidirish uchun maksimal darajada mumkin axborotlarni olish, qayta ishlash va foydalanishdan iborat", degan fikrlari ham e'tiborga molik [15, 51-b.].

Samaradorlikning tezkorligi nuqtayi nazardan bildirilgan bu fikr hodisa joyini ko'zdan kechirishda texnik-kriminalistik vositalardan foydalanish samaradorligini aniqlashning muhim elementi hisoblanadi. Shu bilan birga, bu holda nafaqat texnik, balki taktik-kriminalistik vositalar haqida ham fikr yuritish kerak. Tezkorlik deyilganda, zarur ishni eng optimal muddatda baja-

rish tushuniladi va bunga mehnatni oqilona tashkil etish, vaqtni tejaydigan vosita va metodlarni qo'llash orqali erishiladi. "Vaqtni tejash – faoliyat samaradorligining eng muhim ko'rsatkichidir" [10, 62-b.]. V.A. Volinskiyning "samaradorlikni faqat natija bilan baholash noto'g'ri, chunki ko'pincha natija tizim ishlashi kerak bo'lgan tashqi sharoitlarga bog'liq", degan fikrlari ham o'rinlidir [14, 248-b.].

Bir qator kriminalist-olimlarning "samaradorlik darajasi qo'yilgan maqsadlar va erishilgan natijalar nisbati bilan aniqlanganda, samaradorlik – maqsadlarga erishish darajasidir", degan fikrlari ham qiziqish uyg'otadi [10, 62-63-b.; 11]. Bunday nisbatni juda ko'plab ko'rsatkichlar (faqat statistik o'rtacha ko'rsatkichlarinigina emas) bo'yicha, axborotlarning barcha mumkin bo'lgan manbalari hamda axborotlarni olish, tahlil qilish va baholash metodlarini qo'llab aniqlash taklif etiladi [13, 63-b.].

Yuqorida ta'kidlanganidek, hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minotining yakuniy maqsadi – bu tergov harakatini o'tkazish natijasida kelgusida jinoyatlarni tergov qilishda foydalanish maqsadida, kriminalistik ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarni samarali olish, to'plash, baholash va qayta ishlashga erishishdir.

Xulosalar

Xulosa sifatida quyidagilarni ta'kidlashni lozim topdik:

Hodisa joyini ko'zdan kechirish kriminalistik ta'minotining samaradorligi deganda, uning natijalaridan jinoyatni tezkor tergov qilishda foydalanish samaradorligi va darajasi kabi asosiy elementlarida ifodalangan maqsadiga amalda erishish darajasini tushunish tavsifa etiladi.

Samaradorlik darajasi olingan natija va qo'yilgan maqsadning o'zaro nisbati bilan aniqlanadi.

Hodisa joyini ko'zdan kechirish kriminalistik ta'minotining natijaviyligi – bu tergov harakatini texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalardan foydalanishda jinoyat izlari va boshqa obyektlarni aniqlash, qayd etish va olish, shuningdek, dastlabki (yo'naltiruvchi) kriminalistik ahamiyatga ega bo'lgan axborotlarni olish maqsadida ularning tezkor tadqiqotlarini ta'minlash lozimligini bildiradi.

Hodisa joyini ko'zdan kechirishda olingan natijalardan jinoyatlarni tezkor fosh qilishda foydalanish darajasi hodisa joyini ko'zdan kechi-

rishda texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalarni qo'llash natijasida olingan kriminalistik ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlarning jinoyatlarni tergov qilish, shu jumladan, jinoyatlarni "issiq izlar"dan tergov qilishdagi hissasini ko'rsatadi.

Hodisa joyini ko'zdan kechirishning texnik-kriminalistik ta'minoti samaradorligini baholash prinsiplari sifatida N.YE. Surigina [13, 63-65-b.] tomonidan taklif etilgan prinsiplar e'tiborga molikdir:

1) jinoyatlarni tergov qilishning yakuniy natijalarini inobatga olish;

2) adekvatligi (baholash mezonlarining texnik-kriminalistik bilimlardan foydalanish jarayonida hal etiladigan maqsad va vazifalarga mosligi va ushbu faoliyatni tashkil etish darajasidan iborat);

3) xolislik;

4) turli subyektlar tomonidan turli shakllarda texnik-kriminalistik bilimlar, turli yo'nalishlarda qo'llash bo'yicha faoliyatning barcha tomonlarini hisobga olish va tahlil qilishdan kelib chiqadigan baholashning to'liqligi va har tomonlamaliligi;

5) baholashning ravshanligi;

6) baholashning o'z vaqtidaligi.

Hodisa joyini ko'zdan kechirish kriminalistik ta'minotining samaradorligi haqida fikr yuritish uchun ushbu faoliyatni baholashning muayyan mezonlarini tanlash kerak.

Mezon deganda, o'rganilayotgan hodisa, harakat, xususiyat, xossa, holatni baholash asosi bo'lgan belgi tushuniladi, ya'ni belgi asosida o'rganilayotgan hodisa, harakat, xususiyat, xossa, holat kabilar baholanadi [10, 65-b.; 10, 7-b.]. "Mezon – taqqoslash yoki baholash uchun o'lchov, an-doza" [16, 578-b.]dir.

Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti vazifalarining bu tergov harakatini o'tkazishda texnik-kriminalistik va taktik-kriminalistik vositalarni qo'llash shakllarining xilma-xilligi, shuningdek, bu sharoitda bajariladigan ishlar xilma-xilligi bunday ta'minot samaradorligini baholash mezonlari tizimining mavjud bo'lishini nazarda tutadi. Bu kabi mezonlar tizimini ishlab chiqishda ularni tanlashda javob berishi lozim bo'lgan muayyan talablarni aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Mezonlarga esa quyidagi talablar qo'yilishi kerak:

– faoliyati baholanadigan organ hamda shaxsning vazifalari va funksiyalariga mos kelishi;

- taqqoslanadigan, kelishilgan va ziddiyatsiz bo'lishi;
 – oson qo'llanadigan bo'lishi;
 – maqsadga erishishga yordam berishi;
- faoliyatni miqdoriy va sifat jihatdan yetarlicha tavsiflashi, samaradorlikni xolisona, to'liq va har tomonlama baholash imkonini berishi kerak.

REFERENCES

1. Abdullayev R.K. Hodisa joyini ko'zdan kechirishning kriminalistik ta'minoti maqsad va vazifalari [Objectives and tasks of forensic support of the scene]. *Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law sciences, TSUL*, 2021, no. 2, pp. 127-135.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi [Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, 2019, art. 95.
3. Kriminalistika. Ucheb. posobie. N.I. Porubov, G.I. Gramovich, A.N. Porubov; pod red. N.I. Porubova [Forensic science. Textbook. allowance. N.I. Porubov, G.I. Gramovich, A.N. Porubov; ed. N.I. Porubova]. Minsk, 2007, p. 575.
4. Nosirov U.M. Hodisa joyini ko'zdan kechirish. O'quv-amaliy qo'llanma [View the scene. Study guide]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2014, p. 457.
5. Kasatonov O.D. Kriminalisticheskoe issledovanie [Forensic research]. Kiev, 2000, p. 29.
6. Kriminalistik taktika. Darslik. T.B. Mamatkulov, Sh.T. Djumanov, U.T. Turgunov va boshq. [Forensic tactics. Textbook. T.B. Mamatkulov, Sh.T. Djumanov, U.T. Turgunov et al.]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2013, p. 218.
7. Solovev A.B. Problemy jeffektivnosti sledstvennyh dejstvij. Avtoref. Dis. d-ra jurid. Nauk. 12.00.09. Vsesoyuz. in-t po izucheniyu prichin i razrab. mer preduprezhdeniya prestupnosti [Problems of the effectiveness of investigative actions. Abstract of the Dissertation of the Doctor of Legal Sciences. 12.00.09. All-Union Institute for the Study of the Causes and Development of Crime Prevention Measures]. Moscow, 1985, p. 52.
8. Chistova L.Ye. Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie osmotra mesta proisshestviya. Ucheb. posobie [Technique-forensic support for the inspection of the scene. Textbook. allowance]. Moscow, Moscow Law Institute, 1998, p. 90.
9. Karlov V.Ya. Ispol'zovanie kriminalisticheskoy tekhniki v rassledovanii prestuplenij. Nauch.-prakt. posobie [Use of forensic techniques in crime investigation. Scientific-practical. allowance]. Mosk. akad. jekonomiki i prava – Moscow acad. economics and law. Moscow, 2006, p. 189.
10. Gramovich G.I. Kriminalisticheskaja tekhnika: nauchnye, pravovye, metodologicheskie, organizacionnye osnovy [Forensic technology: scientific, legal, methodological, organizational foundations]. Minsk, 2004, p. 214.
11. Kutushev V.G. Metodologicheskie problemy ocenki jeffektivnosti dejatel'nosti sledstvennyh organov. Problemy predvaritel'nogo sledstvija i raskrytija prestuplenij v dejatel'nosti organov vnutrennih del. Sb. nauch. tr. Xabar. vysshaja shkola. Redkol. V.G. Kutushev i dr. [Methodological problems of assessing the effectiveness of investigative bodies. Problems of preliminary investigation and disclosure of crimes in the activities of internal affairs bodies. Collection of scientific papers. Khabarovsk Higher School. Editorial Board V.G. Kutushev and others]. Xabarovsk, 1989, pp. 3-14.
12. Yudnikov I.I. Uchastie spetsialista-kriminalista pri provedenii osmotra mesta proisshestviya. Aktual'nye voprosy pravovedeniya na sovremennom jetape. Sbornik statej [The participation of an arrogant criminalist during the inspection of the scene. Topical issues of jurisprudence at the present stage. Digest of articles]. Tom. gos. un-t – Tomsk State Institute. Tomsk, 1986, pp. 252-253.
13. Surygina N.Ye. Povyshenie jeffektivnosti ispol'zovaniya spetsial'nyh tekhniko-kriminalisticheskix poznanij v raskrytii i rassledovanii prestuplenij. Dis. kand. jurid. Nauk. 12.00.09 [Increasing the efficiency of the use of special technical and forensic knowledge in the disclosure and investigation of crimes. Dis. Cand. Science of Law. 12.00.09]. Moscow, 1992, p. 183.
14. Volynskij V.A. Kriminalisticheskaja tekhnika [Forensic technology]. Nauka – tekhnika – obshchestvo – chelovek – Science - technology - society - people. Moscow, 2000, p. 311.
15. Moskalenko A.N. Tehniko-kriminalisticheskoe obespechenie raskrytija prestuplenij po gorjachim sledam. Dis. kand. jurid. nauk. 12.00.09 [Technique-forensic support for solving crimes in hot pursuit. Dis. Cand. Science of Law. 12.00.09]. Volgograd, 2002, p. 211.
16. O'zbek tilining izohli lug'ati. M harfi. Tahrir hay'ati E. Begmatov, A. Madvaliev, N. Mahkamov, T. Mirzaev (rahbar), N. To'xliiev, E. Umarov, D. Xudoyberganova, A. Hojiev. A. Madvaliev tahr. ost. [Annotated dictionary of the Uzbek language. The letter M. Editorial Board E. Begmatov, A. Madvaliev, N. Mahkamov, T. Mirzaev (leader), N. Tokhliiev, E. Umarov, D. Khudoiberganova, A. Hojiev. A. Madvaliev ed.]. Tashkent, Uzbekiston millij ensiklopedijasi State Scientific Publishing House, 2013, p. 578.